

ÇEVRESEL PSİKOLOJİ: DOĞASI, TARİHÇESİ, YÖNTEMLERİ

Prof. Dr. İpek GÜRKAYNAK

İçinde yaşadığımız, çalıştığımız, iş yaptığımız, oyun oynadığımız, vb. fiziksel çevrelerin, davranışlarımızı, deneyimlerimizi, yaşamımızı nasıl etkilediğini pek düşünmeyiz. Oysa, günlük yaşamımızı çevreleyen ve destekleyen çeşitli düzen ve tasarımlar, düşüncelerimiz, davranışlarımız ve duygularımız üzerinde önemli bir rol oynar. Dahası, kim olduğumuzu belirtmek, zevklerimizi, ilgilerimizi, tutumlarımızı göstermek için çoğu kez fiziksel çevreyi kullanırız. Bir kişinin odasındaki resimler, süsler, eşyalar ve bu eşyaların mekân içerisindeki düzeni, o kişinin kişiliğinin bir ifadesidir (Holahan, 1987). Anlaşıyor ki, fiziksel ortamlarla insan davranışları ve deneyimleri arasında karşılıklı bir ilişki vardır. İşte çevresel psikolojinin konusu insan davranışı ile bu davranışın içerisinde olduğu fizik çevre parçacıkları arasındaki ilişkinin incelenmesidir (Heimsta ve McFarling, 1974). Ya da, Canter ve Craik'in (1981) daha kapsamlı tanımı ile çevresel psikoloji, "... sosyo-fiziksel çevrenin öğeleri ile insan deneyim ve davranışları arasındaki alışverişi ve karşılıklı ilişkiyi inceleyen alt dalıdır psikolojinin" (s. 2).

Tarihsel gelişimi içerisinde sosyal psikoloji, fiziksel ortamların insan yaşamını şekillendirmedeki önemini gözardı etmiştir. "Çevre" kavramı, çok yakın bir geçmişe kadar, yalnızca "sosyal çevreyi" yani kişinin çevresindeki öteki insanların oluşturduğu çevreyi belirtmek için kullanılmış; böylece, "insan-çevre ilişkileri" anlatımı da, en geniş anlamda, kişilerarası ilişkilere gönderme yapmıştır (Gürkaynak, 1979).

Son yıllarda, önce ekolojik psikoloji, daha sonra da çevresel psikoloji akımlarının ortaya çıkması ile, psikoloji, insanların günlük yaşamlarını içinde geçirdikleri ortamların yalnızca sosyal değil aynı zamanda fiziksel özellikler de içerdiğini, fiziksel çevrenin özellikleri ve bu çevre ile davranış arasındaki önemli ve çok yönlü ilişkilerin araştırılması gerektiğini kabul etmiştir. Böylece, 60'lı yılların sonlarından bu yana, çevresel psikolojinin şaşırtıcı bir hızla gelişme gösterdiğine tanık oluyoruz. Bu gelişme içinde üzerinde durulması gereken bir nokta da, çevresel algı, çevresel biliş, çevresel tutumlar, öğrenme ve çalışma or-

taamlarında edim, çevresel stres ve bununla başa çıkma yolları, sağaltım çevreleri, kalabalık ve yarattığı stresle başa çıkma yolları, mahremiyet, yerimseme, kişisel alan, kent yaşamı, çevre büyüklüğü, hava kirliliği, gürültü kirliliği gibi pek çok konuyu kapsayan çevresel psikolojinin, başlangıcından bu yana, psikolojinin yanısıra, sosyoloji, coğrafya, antropoloji, tıp, mimari ve şehir planlılığı da dahil olmak üzere çeşitli alanlardan bilim adamlarının katılımı ile disiplinlerarası bir yaklaşıma sahne olmuştur (Lynch, 1960, 1965; Izumi, 1965; Lang, 1974; Proshansky, Ittelson ve Rivlin, 1976; Proshansky ve Altman, 1979; Canter ve Craik, 1981; Morval, 1985). Nitekim, Joachim Wohlwill (1970), bu alanda yoğunlaşan çeşitli disiplinler arasında etkili haberleşme ve işbirliği için yollar bulunması ve geliştirilmesi ile disiplinlerarası bağların güçlendirilmesi için çevresel psikologları yüreklendirmiştir.

Tarihçe

Çevresel psikoloji en hızlı gelişmesini 60'lı yıllarda göstermiş olmasına karşın, bu alanın tarihsel kökeni Kansas Üniversitesi sosyal psikologlarından Roger Barker ve Herbert F. Wright'ın "organizmanın kendi doğal ortamında incelenmesi" gereğini vurgulamalarına uzanır. Barker ve Wright'ın bu amaçla küçük bir ortabatı Amerikan kasabasında kurdukları Midwest Psikolojik Alan Araştırmaları Merkezi psikolojide önemli bir yeniliğin öncüsü olmuş, psikolojik araştırmaların yalnızca psikoloji laboratuvarında değil, "gerçek dünya" alanlarında da yapılabileceği kanıtlanmıştır.

Bu iki araştırmacının denekleri, gündelik yaşamlarını doğal ortamlarında sürdüren, okula giden, alışveriş yapan, birbirleri ile sohbet eden kişilerdi ve doğal ortamlardaki yaşamın gözlenmesi ile "gerçek dünya"¹ (Holahan, 1982) etkinlikleri, doğal karmaşıklıkları, farklılıkları ve özellikleri yitirilmeden incelenebiliyordu. Barker ve Wright böyle bir girişime niçin gerek duymuştu?

Bu iki psikologa göre, tarihsel gelişimi içerisinde, psikoloji ekolojik ve betimsel yönü açısından geri kalmıştır. Psikolojik görüngünün doğadaki dağılımı araştırılmamıştır. Fizik, kimya, biyoloji gibi bilim dalları görüngülerinin doğadaki dağılımını inceleyip sonra laboratuara girmişken psikoloji, bu birinci aşamayı atlayarak doğrudan laboratuvar araştırmalarına başlamıştır. Bunun doğurgusu olarak da psikologlar,

1 Bronfenbrenner (1975) buna "gerçek yaşam" diyor.

“eğer ben şu koşulları oluşturur, düzenler, şu değişkenleri şu şekilde manipüle edersem, o zaman şöyle sonuçlar elde ederim” anlamına gelen “eğer . . . o zaman . . .” türünden bilgiler elde etmişler; “ne”, “nasıl”, “nerede”, “ne kadar” gibi soruları yanıtlayan bilgilerden yoksun kalmışlardır. Diğer bir deyişle, psikoloji, araştırmacı tarafından düzenlenen koşullar altında neyin nasıl olduğunu araştırmış ama bu koşulların ve onların sonucu olarak ortaya çıkan davranışların doğadaki oluş derecesini, dağılımını ve görünümünü betimlememiştir (Barker, 1965; Willems, 1965; Sells, 1966).

Bu eksikliği gidermek, canlıyı doğal ortamı içerisinde ele almak ve içinde yaşadığı ortamla karşılıklı ilişkisi açısından incelemekle olur. Bunun için de, deneysel olmayan yöntemlere gereksinme vardır. İşte ekolojik psikoloji yöntemleri, insanı doğal, gündelik ortamları içerisinde, davranışın ve ortamın doğal akışını bozmadan ve “psikologdan arınmış” (Barker, 1965) biçimde incelemeyi amaçlayan yöntemlerdir.

Davranış Alanı Taraması (Dönmez, 1977; Gürkaynak, 1979), Spesimen Kaydı (Gürkaynak, 1980; Güçyılmaz, 1983; Öğülmüş, 1986); Etkinlik Sınırı Araştırması (Gülüm, 1983) gibi ekolojik psikoloji yöntemlerinin kullanımı ile yapılan çok çeşitli araştırmalar (Barker ve Wright, 1951, 1955; Wright, 1960; Barker ve Gump, 1964; Barker, 1968; Barker ve Schoggen, 1973), davranışla çevre arasındaki uygunluk ve bağdaşıklıkla ve fizik çevrenin insan davranışını biçimlendirmekteki önemli etkisine dikkat çekerek psikologları bu konulara duyarlı olmayan yöneltti.

Yine de, çevresel psikolojinin yeni ve bağımsız bir alan olarak 1960'larda ortaya çıkışının “(akademisyenlerin) kuramsal sorunlarından değil, fiziksel alanları tasarımıyla görevli kişilerin uygulamaya yönelik sorunlarından...” (Holahan, 1982, s. 11) kaynaklandığını belirtmek gerekir. Bu meslek sahipleri, insanları belli etkinliklere özendiren, yönlendiren, belli etkinlikleri destekleyen davranış alanlarını nasıl tasarımıylaacaklarına ilişkin soruları yanıtlayabilmek için psikologların bilgi ve işbirliğine gereksinimleri olduğunu farkettiler (Sommer, 1969; Craik, 1970). Diğer bir deyişle, çevresel psikoloji, mimar, kent plâncısı, vb. mesleklerden kişilerin çok çeşitli ve uygulamaya yönelik sorularını yanıtlamaya çalıştığı için, sorun çözme amaçlıdır ve disiplinler arası bir yaklaşım gerektirir.

1970'li yıllarda, sorun çözme yöneliminin yanısıra, kuram oluşturma çabaları da hız kazanmaya başladı. Psikolojinin diğer dallarında

var olan kuramların çevre ile davranış arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamaya yardımcı olabilecek özellikleri üzerine temellenen kuramlar oluşturuldu.

Bugün artık, yalnız A.B.D.'de değil, dünyanın çeşitli ülkelerinde (örneğin bkz. Setala ve Syvanen, 1986; Garling, 1982), çevresel psikoloji araştırmaları yapılmakta, bu konunun eğitimi verilmektedir. Ülkemizde de kimi üniversitelerin psikoloji ya da mimarlıkla ilgili fakülte ve bölümlerinde, lisans ve yüksek lisans düzeyinde ekolojik psikoloji, çevresel psikoloji dersleri verilmekte, ilgili konularda araştırmalar, yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmaktadır.

Yöntemler

Çevresel Psikolojik yaklaşımın kökenlerinin ekolojik psikolojide bulunabileceğini belirttik ve ekolojik psikologların birey-çevre ilişkisinin deneysel olmayan yöntemlerle araştırılması gerektiğini vurguladıklarını, bu amaçla araştırma yöntemleri geliştirdiklerini söyledik. Çevresel psikoloji araştırmalarında ise çok çeşitli yöntemlerin kullanıldığını, eldeki araştırma konusuna en uygun olan yöntemin-deneysel/doğasal ayrımı yapılmaksızın-seçilip uygulandığını görüyoruz.

Bir başka deyişle, çevresel psikologlar tarafından sorulan araştırma sorularını yanıtlayacak "ideal" bir araştırma yöntemi yoktur. Laboratuvar deneyi, alan araştırması, alan deneyi yöntemleri ve ilgili teknikler, sorulan sorunun özellikleri göz önünde bulundurularak, kullanılmış ve kullanılmaktadır. Bir örnek verelim: İstenmedik gürültünün davranışsal sonuçlarını incelemek isteyen David Glass ve Jerome Singer (1972), gürültünün kimi özelliklerinin (örneğin, yordanabilirlik ve denetlenebilirlik düzeyi) etkilerini ayırtılabilmek için, bağımsız değişkenlerin araştırmacı tarafından manipüle edilmesini, karıştırıcı ara değişkenlerin de yine araştırmacı tarafından denetlenmesini olanaklı kılan laboratuvar deneyi yönetimini kullandılar. Buna karşın, yine gürültünün etkilerini incelemeyi amaçlayan bir başka araştırmada (Appleyard ve Lintell, 1972), bir yerleşim merkezinin farklı düzeylerde trafik gürültüsünün etkisi altında kalan sokaklarında oturan kişiler belirlenerek survey yöntemi uygulandı.

Bir Örnek ve Çeşitli Bakış Açıları

Fiziksel çevrenin yaşamımız üzerinde derin bir etkisi vardır dedik. Kimi daha kısa, kimi de daha uzun soluklu olan bu çok çeşitli etkiler

biyereysel davranış ve deneyimlerimizi, kişilerarası ilişkilerimizi, çevremizdeki dünyayı algılayışımızı, ona yönelik tutumlarımızı biçimlendirir.

Bir bakış açısı ile, fiziksel çevreyi birçok alt sistemden oluşmuş bir sistem olarak ele alalım. Bu alt sistemler, büyüklük, işlev, içlerinde oluşan sosyal etkileşim vb. açılardan farklılık gösterecektir (Heimstra ve McFarling, 1974). Örneğin, evimizin bir odasındaki davranışlar, bir okulun dersliğindeki davranışlardan farklı olacaktır². Yine de, sistemin her düzeyinde, davranışı etkileyecek fiziksel özellikler vardır ve her düzey kendi içinde bir bütün olmakla birlikte, diğer düzeylerle birlikte, sistemin bir parçasıdır. Belli bir odanın fiziksel özelliklerinin o odada bulunan Ali'nin davranışlarına yapacağı etkiyi incelemek isteyebiliriz, ama o oda bir evin, ev bir apartmanın, apartman bir mahallenin, mahalle kentin, kent de bir coğrafi bölgenin parçasıdır. Bu düzeylerin her birinde, Ali'yi etkileyebilecek fiziksel özellikler vardır. Dahası, bu özellikler sistemin her düzeyindeki başka kişileri de etkilemekte ve o kişilerle Ali arasındaki toplumsal ilişkiyi yönlendirmekte, biçimlendirmektedir.

Bir odanın davranışa yapacağı etkiyi belirleyen en önemli olgu odanın işlevidir. Çoğu kez bu işlev, odanın hangi geniş sistemin bir parçası olduğuna bağlıdır. Örneğin, bir okuldaki bir derslik. Derslik denen bu odanın okul denen bir sistemin parçası olması, o odada oluşabilecek davranışları sınırlar.

Davranış üzerindeki etki, ayrıca, dersliğin türüne-ufak bir seminer odası, kimya laboratuvarı, anfi biçiminde büyük salon, vb.-de bağlıdır. Dahası, farklı türlerdeki dersliklerin her birinin biçimi, içindeki eşyalar ve bunların yerleştirilişi ve birçok başka özellik de davranışı etkileyecektir. Tüm odalar, işlev açısından, yukarıda verilen örnekteki kadar belirgin değildir. Bir evin oturma odasını ele alırsak, bu odada çok çeşitli davranış kalıplarının oluşabilmesi nedeniyle, odanın fiziksel özellikleri bir dersliğininki kadar belirgin olmayabilir.

Yine de, belli bir mekanın-örneğin odanın-belli davranışların ortaya konmasına kişiyi özendirme isteniyorsa bazı tasarımlamalar yapılması gerekir. Örneğin, bir derslik için en önemli koşul, öğrencilerin öğrenmesinin sağlanmasıdır. O halde bir derslikte konferans biçiminde ders verilecekse, oturma yerleri öyle düzenlenmelidir ki, her öğrenci

² Bu farklılığın nedeni salt fiziksel çevre özelliklerinde değil, toplumsal öğrenme, toplum-sallaşma ve benzeri kavramlarda da aranmalıdır kuşkusuz.

öğretmeni rahatça görebilsin. Bu tür bir düzenleme, sosyal davranış kalıplarına da sınırlılıklar getirecek, öğrencilerin kendi aralarındaki etkileşimi en aza indirecektir. Buna karşılık, seminer biçiminde ders yapılacak bir derslikte öğrencilerin yalnız öğretmeni değil birbirlerini de görmeleri ve kendi aralarında da etkileşebilmeleri önemli olacağına göre, oturma yerlerini daire biçiminde düzenlemek daha doğru olacaktır.

Yukardaki örneklerden şu sonuca varabiliriz. Fiziksel tasarımın davranışı iki yoldan etkilemesi düşünülebilir: a) Odanın işlevini yerine getirebilmesi için gereken fiziksel çevre özelliklerinin tasarımda yer almış olması, b) odanın, işlevi açısından zorunlu olmayan diğer fiziksel özellikleri.

Her iki kategoride de davranış etkileyebilecek değişkenler vardır. Çeşitli duyu organlarımıza yönelik değişkenlerdir bunlar. Görsel bir deneyim olan renk değişkeni bir örnektir. İkinci bir örnek kuşatan çevre ya da saran çevre (ambient environment) diye adlandırabileceğimiz değişkenler bütünüdür. Bunlar, gürültü, ısı, aydınlatma ve kokudur. En iyi biçimde tasarlanmış bir oda bile, yukarda sayılan özellikler yönünden sorunu varsa—ısı 30-40° ise, kulaklarımızı rahatsız edecek derecede gürültü içeriyorsa...—duyusal aşırı yüklenme yaratarak kişide strese neden olabilir. Fiziksel çevre koşullarının stres yaratma özelliği burada ele alamayacağımız kadar kapsamlı bir konu (kalabalık, gürültü, hava kirliliği, vb.) olmakla birlikte, bu koşulların yalnızca hoşnutsuzluk yarattıkları zaman bile kişide belli davranışlara yol açabileceğine ve odanın işlevini yerine getirmesinin bile engellenebileceğine dikkat çekelim (örneğin, karanlık ve soğuk bir bodrum kat dersliği).

Renk ve saran çevre değişkenlerinden başka fiziksel çevrenin büyüklüğü ve içindeki davranış nesnelere (eşyaların) düzenlenişi de davranışı etkileyen değişkenler olarak çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Özellikle büyüklüğün etkileri konusunda odalar, okullar, hastaneler, kiliseler ve tüm yerleşim merkezleri kullanılarak yapılmış çok sayıda araştırma vardır (Örneğin bkz. Barker ve Gump, 1964; Wright, 1961; Willems, 1967). Odalarla ilgili olarak ele alındığı zaman büyüklük, insan sayısı başına düşen fiziksel alan olarak tanımlanabilir. İnsanların bu alanı kullanım biçimlerine bağlı olarak ortaya çıkan mahremiyet, yerimseme, kişisel alan gibi, sözsüz iletişimin de önemli göstergeleri olan kavramlar, çevresel psikologlar tarafından yapılmış çeşitli araştırmalara konu olmuştur.

Yukarıda, "oda" örneği üzerinde yaptığımız açıklamalar, Bronfenbrenner'in (1977) bir önerisini temel alarak Hollahan'ın (1982) bütüncül olarak adlandırdığı modele de örnek olabilir. Bütüncül modelde fiziksel çevre birbirini kuşatan, içiçe geçmiş bağlamlar olarak düşünülür. Fiziksel çevrenin en çabuk ve anlık etkisi iç düzenleme değişkenleri yolu ile olur. Bunlar yukarıda sözünü ettiğimiz renk, ısı, davranış nesnelerinin mekândaki yerleştirilişi, vb. değişkenlerdir. Bunları saran halka, bina, bir sonraki halka da coğrafi alandır. Bunları saran halkada toplumsal yapılar ve en dıştaki halkada da kültürel örüntüler vardır. Bu modelde, çevrenin insan davranışını biçimlendirici rolü, fiziksel değişkenlerden olduğu kadar örgütsel ve toplumsal değişkenlerden de etkileniyor olarak düşünülür.

Son olarak, daha kapsamlı bir başka modelden de söz edelim. Bu modelde 1) Çevre (fiziksel çevre, toplumsal yapılar, kültürel örüntüler), 2) Psikolojik süreçler (algular, bilişler, tutumlar, kişisel ve aralanla ilgili özellikler) ve 3) Davranışsal süreçler (çevre ile başa çıkma stratejileri, çevreye yönelik tepkiler) arasında iki yönlü ilişkiler yani karşılıklı bir alışveriş söz konusudur. Geleneksel bakış açısında olduğu gibi çevreyi girdi, psikolojik süreçleri ara değişken, davranışsal süreçleri de çıktı olarak ele almak yerine bu üç olgu arasındaki karşılıklı etkileşim incelenir.

Çevrelse psikolojide, bu alışveriş modelinin çevresel stres (Stokols, 1979), yaşlanma sürecinde çevre ile ilişki (Lawton, 1977), eğitim ortamlarında kişisel ve çevresel değişkenlerin öğrenci davranışları ile etkileşimi (Moos, 1979) gibi konuları araştırmakta kullanıldığına tanık oluyoruz.

SONUÇ

Çevresel psikoloji, çevrenin-özellikle fiziksel çevrenin-insan davranışları ve deneyimleri üzerinde çeşitli ve önemli etkileri olduğuna dikkat çeker. Buna karşılık, çevresel psikolojinin insanı, çevrenin gücü karşısında edilgen bir piyon gibi gördüğünü düşünmek yanlış olur. Çevre ile kişi arasındaki ilişki, karşılıklı bir etkileşimdir, kişi de çevresini anlamak, ona yönelik tutumlar geliştirmek, çevresel değişkenlerin üstesinden gelme yöntemleri geliştirmek, gibi yollarla çevre üzerinde etkili olur.. Zaten bunu başaramadığı zaman, öğrenilmiş çaresizlik olgusu ile yüzyüze gelmiş demektir.

KAYNAKÇA

- Appleyart, D. ve Lintell, M. The enviromental quality of city streets: The residents' viewpoint. *Journal of the American Institute of Planners*, 1972, 38, 84-101.
- Barker, R.G. Explorations in ecological psychology. *American Psychologist*, 1965, 20, 1-14.
- . *Ecological Psychology*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1968.
- . ve Wright, H.F. *One Boy's Day*. New York: Harper, 1951.
- . ve Wright, H.F. *Midwest and Its Children*. Evanston, Ill.: Row, Peterson, 1955.
- . ve Gump, P.V., (Eds.) *Big School. Small School: High School and Student Behavior*. Stanford, Calif.: Stanford Univ. Press, 1964.
- . ve Schoggeu, P. *Qualities of Community Life*. San Francisco, Calif.: Jossey-Bass, 1973.
- Bronfenbrenner, U. *The ecology of human development in retrospect and prospect. Invited address at the Conference on Ecological Factors in Human Development held by the International Society for the Study of Behavioral Development*, University of Surrey, Guilford, England, July 13-17, 1975.
- . Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 1977, 32, 513-531.
- Canter, D.V. ve Craik, K.H. *Environmental Psychology*. *Journal of Psychology*, Vol, 4, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970.
- Garling, T. Swedish Environmental Psychology. *Journal of Environmental Psychology*, 1982, 2, 233-251.
- Güçyılmaz, N. *Az ve Çok Çocuklu Ailelerdeki Kız ve Erkek Çocukların Günlük Yaşamları: Speşimen Kayıt Yöntemi*. Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara, 1983.
- Gülüm, N. *Ev Dışında Çalışan ve Çalışmayan Kadınların Etkinlik Sınırı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. E.İ.B., Ankara 1983.
- Gürkaynak, İ. *Sosyo-ekonomik Düzey ve Çocuk*. Ankara: Kelaynak Yayınevi, 1980.
- Gürkaynak, M. *Sosyal Psikolojide Ekolojik Yaklaşım: Davranış Alanı Yöntemi ve Bir Uygulama*. Ankara: Kelaynak Yayınevi, 1978.
- Heimstra, N.W. ve McFarling, L.H. *Environmental Psychology*. Monterey, Calif: Brooks/ Cole Pub. Co., Inc., 1974.
- Holahan, C.J. *Environmental Psychology*, New York: Random House, 1982.
- Izumi, K. Psychosocial Phenomena and building design. *Building Research*, 1965, 2, 9-11.
- Lang, J. Theories of perception and "formal" design. In J. Lang, C. Burnette, W. Moleksi, and D. Vaschon (Eds.) *Designing for Human Behavior: Architecture and Behavioral Sciences*. Stroudsburg, Pa.: Dowden, Hutchinson and Ross, 1974.
- Lawton, M.P. The impact of the environment on aging and behavior. In J.E. Birren ve K.W. Schaie (Eds.), *Handbook of the Psychology of Aging*. New York: Van Nostrand Reinhold, 1977
- Lynch, K. *The Image of the City*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1960.
- . The city as environment. *Scientific American*, 1965, 213, 209-219.

- Moos, R.H.** *Evaluating Educational Environments*. San Francisco: Jossey Bass, 1979.
- Morval, J.** *Çevre Psikolojisine Giriş* (Çev: Nuri Bilgin). Bornova, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1985.
- Öğülmüş, S.** *Aile ve Yurt Ortamlarında Bakım Gören 5-6 Yaş Çocuklarının Doğal Ortamlarında Gözlenen Günlük Davranışlar*. Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bil. Enst., 1986.
- Proshansky, H.M.** Methodology in environmental psychology: Problems and Issues. *Human Factors*, 1972, 14, 451-460.
- . **Ittelson, W.H. ve Rivlin, L.C.** (Eds.) *Environmental Psychology: People and Their Physical Settings*. New York: Holt, Rinehard and Winston, 1976.
- . **Altman, I.** Overview of the field. In W.P. White (Ed.) *Resources in Environment and Behavior*. Washington, D.C.: American Psychological Association, 1979.
- Sells, S.B.** Ecology and the science of psychology. *Multivariate Behavioral Research*, 1966, 1, 131-144.
- Stala, M.L. ve Syvanen, M.** Environmental psychology in Finland. Çoğaltılmış yazı.
- Sommer, R.** *Personal Space*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1969.
- Stokols, D.A.** *Congruence analysis of human stress*. In I.G. Sarason ve C.D. Spielberger (Eds.), *Stress and Anxiety*. Vol. 6. Washington, D.C.: Hemisphere, 1979.
- Willems, E.P.** An ecological orientation in psychology. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, 1965, 11 (4), 3167-343.
- Willems, E.P.** Sense of obligation to high School activities as related to School size and Marginality of Student. *Child Development*, 1967, 38, 1247-1260.
- Willems, E.P.** Behavioral ecology. In D. Stokols (Ed.), *Perspectives on Environment and Behavior*. New York: Plenum Press, 1977.
- Wohlwill, J.F.** The emerging discipline of environmental psychology. *American Psychologist*, 1970, 25, 303-312.
- Wright, H.F.** Observational child Study. In P.H. Mussen (Ed.) *Handbook of Research Methods in Child Development*. New York: Wiley, 1960.
- Wright, H.F.** *The City-Town Project: A Study of children in communities differing in size*. Research report at Univ. of Kansas, 1961.